

ДО БІОЛОГІЇ КВАКА В КІРОВОГРАДСЬКІЙ ОБЛАСТІ

А.О. Шевцов

To biology of the Night Heron in Kirovograd region. - A.O. Shevtsov. - Berkut. 11 (1). 2002. - Research was carried out in a mixed colony of herons on fish ponds near the village of Yalynivka (Olexandriya district; 48.40 N, 32.33 E) in 1997–1999. Some peculiarities of breeding of night herons were studied. These birds arrive since end of March till end of April. Nests are built in trees and shrubs of willow and in reed. Full clutch has on average 3,7 eggs (n = 35). Eggs are laid since middle of April till beginning of June, peak of egg laying is in the middle of May. Broods have 1–4 nestlings (on average 3,1). Breeding success makes 77,2 %. Autumn migration pass since beginning of August till end of October. [Ukrainian].

Key words: Night Heron, *Nycticorax nycticorax*, Kirovograd region, ecology, breeding.

Address: A.O Shevtsov, Heroyiv Stalingradu str. 19/26, 28008 Olexandriya, Kirovograd region, Ukraine.

Квак (*Nycticorax nycticorax*) є звичайним гніздовим, перелітним і пролітним птахом на всій території Кіровоградської області. Прихований спосіб життя та важкодоступність місць гніздування є основними причинами того, що його екологія вивчена ще явно недостатньо.

Літературні відомості про вид у регіоні обмежуються лише вказівками стосовно особливостей перебування (Шевченко, 1940; Волчанецкий, 1959; Клестов, Пшеничний, 1994). Квак не був виявлений на Кіровоградщині і під час проведення в Україні обліку колоній чапель у 1986 р. (Серебряков, Грищенко, 1989, 1992). Відсутні відомості про перебування виду на території області й у монографії Л.О. Смогоржевського (1979). З неопублікованих даних відомо лише, що в 1997 р. було знайдене колоніальне поселення квака у відпрацьованому заболоченому гранітному кар'єрі біля с. Соколівське Кіровоградського району (М.М. Ножнов, особ. повід.).

Матеріал та методика

У 1994 р. на риборозплідних ставках біля с. Ялинівка Олександрійського району нами виявлена полівидова колонія чапель, де в 1997–1999 рр. і проводилося вивчення гніздової біології квака. Для влаштування колонії птахи вибрали верхню частину великого ставу, яка щільно заросла очеретом, рогозом, деревами і кущами різних видів

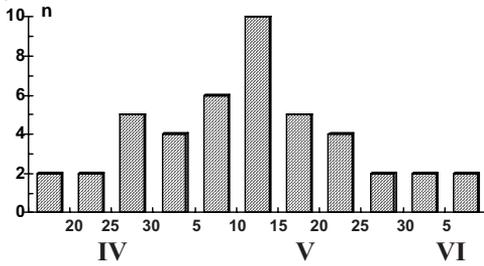
верби, більшість яких з часом засохли. Поселення займало площу близько 0,3 га. Крім квака, в колонії гніздиться сіра чапля (*Ardea cinerea*). За період досліджень мало місце скорочення чисельності обох видів. В 1997 р. тут гніздилося 32 пари квака, в 1998 – 19 і в 1999 – 9.

Усі гнізда в колонії були позначені індивідуальними мітками з порядковим номером і перевірялися двічі протягом кожної декади, з початку і до кінця репродуктивного періоду. Всього проаналізоване розташування 60 гнізд, з яких 18 проміряно. Гнізда вимірювалися лінійкою з точністю до 1 см, яйця – штангенциркулем з точністю до 0,1 мм. Отримано і проаналізовано дані стосовно 50 яєць з 14 кладок. Тип їх форми встановлювався за допомогою відповідної схеми (Флінт и др., 1968). Маса яєць визначали з точністю до 0,1 г. Діаметри гнізда і лотка вимірювали у двох напрямках у зв'язку з овальністю їх форми. Відстань гнізда від землі (води) визначалася з точністю до 10 см. Строки появи першого яйця вираховували за їх кількістю в неповних кладках, або за віком пташенят. Статистичні розрахунки проведені за загальноприйнятою методикою (Лакин, 1973).

Результати й обговорення

Фенологія міграцій

У залежності від метеорологічних умов весни, перші птахи з'являються з третьої

Строки появи першого яйця в колонії квака в 1997–1999 рр. по п'ятиденках (n = 42).
First egg laying in the colony by pentades.

декади березня до кінця квітня. Масовий приліт і проліт припадає на другу половину квітня. В окремі роки міграцію квака можна спостерігати і протягом травня, в той час, як більшість місцевих птахів вже насиджують кладки або вигодовують пташенят.

У післягніздовий період, після того як пташенята піднімуться на крило, дорослі особини та молоді залишають колонію і кочують місцями, багатими на їжу.

Осінній проліт і відліт триває з початку серпня до кінця другої декади жовтня. Останніх птахів ми зустрічали 20.09.1997 р., 7.10.1998 р. і 16.10.1999 р.

Протягом періоду міграцій птахи трапляються поодинокі, парами (навесні), виводками (восени) або невеликими групами. Летять, як правило, вночі, інколи в сутінках, і дуже рідко вдень. На характер і строки осінньої міграції впливає час відкриття полювання – налякані птахи змушені відкочувати в пошуках більш безпечних місць.

Кількість пташенят у виводках квака
Number of chicks in broods of the Night Heron

Рік Year	n	Виводки з числом пташенят (%) Broods with number of chicks (%)				M ± m	CV, %
		1	2	3	4		
1997	13	–	1 (7,7)	8 (61,5)	4 (30,8)	3,2 ± 0,17	18,6
1998	8	1 (12,5)	1 (12,5)	2 (25,0)	4 (50,0)	3,1 ± 0,40	36,0
1999	6	1 (16,7)	–	3 (50,0)	2 (33,3)	3,0 ± 0,45	36,5

Розмноження

Гніздовий період розпочинається у другій декаді квітня і закінчується в кінці липня, тобто триває 110–120 діб. Майже відразу після прильоту місцеві птахи з'являються на гніздових ділянках. Пари, які першими приступають до розмноження, як правило, займають гнізда в центрі колонії. Різниця в часі відкладання яєць між центральною частиною колонії та периферією становить 10–30 діб.

Гнізда кваки споруджують на різноманітній прибережно-водній рослинності, будуючи нові або ремонтуючи старі. В досліджуваній нами колонії 63,3 % будівель знаходилися на вербі, 20,0 % – на засохлих деревах, 11,6 % – на кущах (верба) і 5,0 % – на заламах очерету. Відмічено два випадки зайняття кваком минулорічних гнізд сірої чаплі.

Будівельним матеріалом є сухі гілки дерев товщиною до 1 см. Лоток вимощується тоненькими гілочками. Майже в усіх гніздах у лотку були присутні свіжі гілочки верби із зеленим листям.

Гнізда квака мають чашоподібну форму зі слабо вираженим лотком. Їх розміри (см; n = 18): діаметр гнізда – 27–46 x 32–60 (у середньому 33,7 x 39,7), діаметр лотка – 15–30 x 16–32 (20,0 x 22,1), глибина лотка – 3–11 (5,8), висота гнізда – 13–25 (18,8). Висота розташування гнізд над землею (водою) змінювалася від 1,5 до 8,5 м, у середньому (n = 35) – 3,7 ± 0,60.

Гнізда розміщувалися групами (по 3–5 на одному дереві) і відокремлено. На деревах най-

Таблиця 1

нижчі і “середні” гнізда були побудовані біля стовбурів, верхні – на кінцях гілок. Відстань між найближ-

Таблиця 2

Успішність розмноження квака в Кіровоградській області
Breeding success of the Night Heron in Kirovograd region

Рік Year	Гнізд Nests	Яєць Eggs	Вилупилося пташенят Hatched	Вилетіло пташенят Fledged	Загинуло (died), %		Успішність розмноження, % Breeding success, %
					яєць eggs	пташенят nestlings	
1997	13	49	41	37	16,3	9,7	75,5
1998	7	26	24	23	7,6	4,1	88,4
1999	7	26	19	18	26,9	5,2	69,2
1997– 1999	27	101	84	78	16,8	7,1	77,2

чими гніздами квака становила 0,4–30 м, у середньому ($n = 16$) – $8,3 \pm 2,20$ ($CV = 49,9$ %), квака і сірої чаплі – 0,7–15 м, у середньому ($n = 29$) – $3,9 \pm 1,01$ ($CV = 19,2$ %).

Час появи першого яйця у гніздах квака обумовлений багатьма факторами, насамперед температурою навколишнього середовища та погодними умовами. Найбільш ранні кладки відмічені в колонії 18.04.1999 р. Масова поява яєць характерна для середини травня (рис.). Величина повної кладки змінюється від 3 до 5 яєць, у середньому становить ($n = 35$) $3,7 \pm 0,06$ ($CV = 16,3$ %). У обстежених кладках в 11 випадках було по 3 яйця, у 23 – 4 і в 1 – 5.

Яйця мають однотонне зеленувато-блакитне забарвлення. Їх форма ($n = 26$) була еліпсоїдною (53,8 %), видовжено-еліпсоїдною (30,7 %) і типово-яйцевидною (15,5 %).

Розміри яєць ($n = 50$): $44,3\text{--}57,2 \times 28,3\text{--}38,2$ мм, у середньому $49,2 \pm 0,03 \times 35,0 \pm 0,05$. Кожен день птахи відкладають по одному яйцю ($n = 3$), останні яйця у кладці – через два дні ($n = 2$). Маса свіжих яєць ($n = 8$): $28,3\text{--}35,4$ г, у середньому $31,9 \pm 0,06$ ($CV = 8,0$ %). Маса проклунутих яєць ($n = 6$): $23,4\text{--}35,0$ г, у середньому $28,0 \pm 0,31$ ($CV = 15,2$ %).

Пташенята починають вилуплятися в кінці першої декади травня, а масова поява припадає на початок червня. У виводках буває від 1 до 4 пташенят (табл. 1), у середньому ($n = 27$) – $3,1 \pm 0,17$ ($CV = 27,4$ %). Вони перебувають у гніздах 3–4 тижні.

Перші виводки залишають гнізда на початку червня. Причиною раннього покидання гнізд може бути і робота дослідника. Ще не вмючи літати, пташенята залишають гнізда і починають мандрувати в межах колонії, а також серед заростей очерету поблизу неї, тому подальшу їх долю простежити важко.

Успішність гніздування

Із 101 яйця, які були відкладені у 27 гніздах, вилупилося 84 пташенят (83,2 %), а вилетіло 78 (92,9 %). Загалом, успішність розмноження за роки досліджень дорівнює 77,2 % (табл. 2). Причини загибелі відомі лише для 52,9 % яєць і 66,6 % пташенят. У 5 гніздах відмічені розбавки, які розподілилися таким чином: по одному – в 4 гніздах і 2 – в одному. Одне яйце розбите птахами під час злітання з гнізда.

Основними причинами загибелі пташенят є вбивство, викидання і затоптування сильнішими більш слабших. Під трьома гніздами виявлено по одному мертвому пташеняті і під одним – два. Зафіксована загибель одного виводка 21.05.1998 р. від якогось хижака. У гнізді, яке знаходилося на краю колонії, на висоті 1,2 м від води, виявлені залишки голови і нога пташеняти приблизно тижневого віку.

ЛІТЕРАТУРА

Волчанецкий И.Б. (1959): Материалы по орнитофауне юга правобережной Украины и Молдавии. -

- Уч. зап. Харьковского ун-та. Тр. НИИ биологии и биолог. факультета. 28: 75-79.
- Клестов Н.Л., Пшеничный Я.В. (1994): К орнитофауне Светловодского ландшафтного парка. - Матли 1-ї конфер. молодих орнітологів України (Луцьк, 4-6 березня 1994 р.). Чернівці. 64-67.
- Лакин Г.Ф. (1973): Биометрия. М.: Высшая школа. 1-343.
- Серебряков В.В., Грищенко В.Н. (1989): Численность колониальных видов цапель на Украине по данным анкетного учета в 1986 г. - Тез. докл. Всесоюзн. совещ. по проблеме кадастра и учета животного мира. Уфа. 3: 209-210.
- Серебряков В.В., Грищенко В.Н. (1992): Распространение и численность колоний цапель на территории Украины по данным анкетного учета в 1986 г. - Беркут. 1: 52-56.
- Смогоржевський Л.О. (1979): Фауна України. Птахи. К.: Наук. думка. 5 (1): 1-187.
- Флинт В.Е., Бёме Р.Л., Костин Ю.В., Кузнецов А.А. (1968): Птицы СССР. М.: Мысль. 1-637.
- Шевченко В.В. (1940): К вопросу о заселении птицами искусственных лесонасаждений юга Украины. - Праці зоолого-біологічного Ін-ту Харківського ун-ту. 8/9: 123-137.

А.О. Шевцов,
вул. Героїв Сталінграду, 19, кв. 26,
м. Олександрія,
Кіровоградська обл.,
28008, Україна (Ukraine).

Замітки	Беркут	11	Вип. 1	2002	30

ЗНАХІДКИ ЗАКІЛЬЦЬОВАНИХ ПТАХІВ

Recoveries of ringed birds. - V.V. Buchko, B.I. Godovanets, I.V. Skilsky, O.M. Klitin. - *Berkut*. 11 (1). 2002. - Data about 4 species are presented. [Ukrainian].

Чапля сіра (*Ardea cinerea*), закільцьована (Moskwa C-362455) 3.06.1992 р. пташенням на гнізді в колонії на озері в околицях с. Драниця Новоселицького р-ну Чернівецької обл. (48.14 N, 26.33 E), виявлена 1.12.1997 р. в Італії (Aquila d. Abruzzi Ordicchio; координати – 41.57 N, 13.38 E). Птах знайдений дуже ослабленим, хворим.

Лелека білий (*Ciconia ciconia*). У жовтні 1997 р. біля смт Букачівці Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл. один з місцевих жителів знайшов мертвого птаха з кільцем Gdansk Poland V-9980. Причина смерті залишилася невідомою. Лелека був закільцьований пташенням 21.06.1986 р. в м. Zamosc (Zdzislawice, Dzwola) у Польщі. Координати місця кільцювання 50.39 N, 22.35 E, місця знахідки – 49.15 N, 24.30 E, віддал між ними – 196 км, азимут – 135°, час – приблизно 4120 діб.

Скопа (*Pandion haliaetus*). 20.09.1962 р. на ставку поблизу с. Лашківка (Кіцманський р-н, Чернівецька обл.) здобуто самку, яка була закільцьована в м. Хельсінкі (Фінляндія). Більш конкретні дані з цього приводу відсутні.

Мартин звичайний (*Larus ridibundus*). 15.03.1999 р. неподалік від м. Галич Івано-Франківської обл. знайдено мертвого птаха з кільцем Bologna Ozzano T-95049. Мартин загинув за нез'ясованих обставин. Його було закільцьовано 17.08.1993 р. в Італії (Venezia, Porto Marghera). Координати місця знахідки 49.06 N, 24.44 E, місця кільцювання – 45.28 N, 12.14 E; віддал між цими пунктами сягає 1018 км, азимут – 66°, час – 2036 діб.

Автори висловлюють щирю подяку А.М. Полуді за допомогу в отриманні довідкової інформації.

В.В. Бучко, Б.Й. Годованець,
І.В. Скільський, О.М. Клітін

І.В. Скільський,
а/с 532, м. Чернівці, 58001,
Україна (Ukraine).